

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМНИ ИНТЕГРАТИВ РИВОЖЛАНТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

Х.Х.Хамзаев – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори

Жиззах давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: бошланғич таълим, сифат, самардорлик, интегратив, ривожлантириш, таълим, босқич, умумий ўрта таълим, шахс, маънавий.

Ключевые слова: начальное образование, качество, эффективность, интегративность, развитие, образование, этап, общее среднее образование, личность, духовность.

Key words: primary education, quality, effectiveness, integrative, development, education, stage, general secondary education, individual, spiritual.

Мамлакатимизда бошланғич таълим тизимини тубдан ислох қилиш, айниқса, педагогларнинг касбий фаолияти сифати ҳамда малакасини узлуксиз ошириш бўйича кенг ислохотлар олиб борилиши натижасида бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашнинг ўзига хос тизими йўлга қўйилди [8]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Фармони билан қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси»да «...Кичик ёшдан ўқувчиларда ўқишга соғлом, кучли ва таъсирчан мотивацияни шакллантириш ҳамда касб танлаш, касбий ўсишини мустақил режалаштириш, замонавий касбларни эгаллаш қобилиятини ривожлантириш» [1] вазифаси қўйилган бўлиб, бу борада бошланғич синф ўқувчиларининг билимларини такомиллаштириш асосларини ишлаб чиқиш ва назарий-методик тавсияларни шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистоннинг ҳозирги ривожланиш жараёни инновацион босқич ҳисобланади. Унинг асосий хусусияти ижтимоий ва иқтисодий соҳага янги ғоялар, ёндашувлар, услублар ҳақида технологияларни татбиқ этиш билан белгиланади. Шу жиҳатдан таълим соҳасида инновацион асосларга эга илмий-тадқиқот яратиш долзарб бўлиб турибди [2]. Бу борада айниқса, таълим соҳасининг бирламчи ва асосий босқичи бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш зарурияти муаммоси эътиборни тортади. Бошланғич таълим борасида бир қатор илмий-тадқиқот ишлари амалга оширилгани ҳолда [3,4.5], уни интегратив ривожлантириш зарурияти масаласи махсус тадқиқ этилган эмас.

Ҳозирги замон педагогик ёндашувларга кўра, бошланғич таълим “Умумий ўрта таълимнинг дастлабки босқичи” ҳамда “болаларга илк таълим бериш ва уларни маънавий камол топтириш” сифатида идрок этилади [6]. Бу ёндашув назарий-методологик жиҳатдан тўғри, айти пайтда, мамлакатимизнинг ҳозирги ривожланиш босқичи бошланғич таълимнинг “илк босқич” ва шахсни “маънавий камол топтириш” мазмунини инновацион асосларга таяниб чуқурлаштиришни тақозо этмоқда. Чунки унга қадар бўлган “мактабгача таълим” босқичи шахсни дастлабки тарзда “маънавий камол топтириш” вазифасини бошлаб бермоқда. Шу сабабли биз бошланғич таълимни умумий ўрта таълимни бошлаб бериш, билимлар жараёнига олиб кириш ва шахсни маънавий камол топтиришни бошлаб жараёни сифатида идрок қиламиз. Бундай ёндашув бошланғич таълимнинг “умумий ўрта таълим олиш учун зарур бўлган саводхонлик, билим ва кўникма асосларини шакллантириш” [6] функциясини конкретлаштиради. Шу сабабли эътибор берилса, бошланғич таълим “кўзга кўринмас”, аммо таълим ва тарбиянинг энг асосий ҳамда пойдевор функциясини бажариши этироф этилади. Таълимнинг ўзга барча босқичлари, бошланғич таълим босқичи асосида уюшади, бирлашади ва чуқурлашиш учун старт олади. Негаки, бу босқич таълимнинг муҳим функцияси билим ва тарбия беришни бошлаб беради. Мана шу нуқтаи назарга кўра, мактабгача таълимни умумий таълим ва тарбия жараёнига иш тайёрлаш, бошланғич таълимни бошлаш ва таянч умумий ўрта таълимни эса амалга

ошириш босқичлари сифатида идрок этамиз. Тайёрлаш, бошлаш ва амалга ошириш тушунчаларининг маъносини тўғри англаш, мумий ўрта таълим босқичлари функциясини тўғри тушунишга олиб келади. Демак, бошланғич таълим босқичи таълимнинг шунчаки босқичи эмас, балки кейинги таълим босқичларининг фундаментал феноменидир. Буларнинг барчаси ҳозирги шароитда Ўзбекистон бошланғич таълимини инновацион характерга эга бўлган интегратив ривожлантириш заруриятини кун тартибига қўяди.

Интеграция (лотинча “integerara”) тушунчаси, “умумийликни тўлдириш, яратиш ва тиклаш” маъноларини англатади [6]. Педагогик тушунча сифатида “таълим мазмунинидаги уйғунликларни таъминлаш” (1) ва “тушунчаларни умумлаштириш”ни [3] билдиради. Шу жиҳатдан интеграция таълимда мазмун ва методиканинг қисмларини умумлаштириш функциясини бажаради. Бизнинг ёндашувимизга кўра, бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш факторлари қуйидагиларни қамраб олади:

- билим, тушунча ва кўникмаларни умумий мақбул қонуниятларга келтирамыз;
- таълим ва тарбия жараёни мазмунлари орасидаги умумий уйғунлик алгоритмларини яратиш;
- билим ва кўникма маълумотлари ўртасидаги алоқадорликни (функционал боғланишни) ўрнатиш;
- ўқув фанлари мазмунларини методологик умумлаштириш ва тўлдириш.

Бу ёндашув “бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш” тушунчасини ўқитишнинг мақсад ва омиллари бир бутун қилиб бирлаштириш деб англашга асосланади. Шу жиҳатдан бу масала инновацион педагогик технологиялар мажмуига киради [5].

Бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш зарурияти қуйидагича идрок этилади:

- бошланғич таълимда ахборотларни ташкил этувчи чексиз ва кўп кичик қисмларнинг ўзаро ажралмас боғлиқлигини аниқлаш;
- бу боғлиқликнинг яхлитлиги ва бир бутунлиги асосида тўғри хулосага келиш;
- ўрганилаётган билим ва кўникмаларнинг дидактик тизим ва чуқур мазмунга эга бўлиш йўллари яратиш;
- билим ва кўникмаларга тизимли ёндашиш индикаторларини белгилаш;
- ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларни эгаллашининг энг мақбул, қулай ва ягона йўллари топиш;
- билишнинг дедуктив ва индуктив усулларидан фойдаланиш механизмларини ишлаб чиқиш.

Эътибор берилса, бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш зарурияти соҳани назарий-методологик жиҳатдан чуқурлаштириш, кенгайтириш ҳамда самардорлигини оширишга асосланади. Бу масала бошланғич таълимни қуйидаги уч усул асосида ўрганишни тақоза этади: комплекс ёндошув; тизимли ёндошув; таҳлилий ёндашув.

Мазкур усуллар асосида бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш асосларини яратиш, синовдан ўтказиш ва амалиётга жорий этиш имкониятлари мавжуд. Чунки интегратив ривожлантиришни бошланғич таълимга иерархик

тизим сифатида қараб, жараёнда ижобий педагогик самарадорлиққа эришишни назарда тутди.

Бугунги кунда мамлакатимиз бошланғич таълим тизимини ўқитишнинг бой ва миллий тажрибасига эга. Бу тажриба ютуқларини умумийлаштириш, тизимлаштириш ва оммавийлаштириш зарурияти пайдо бўлиб турибди, бу биринчидан; иккинчидан, мазкур тажрибани ўзлаштириш ва кенг қўламда тарғибот этиш ҳам долзарб ҳисобланади; учинчидан, бошланғич таълимни янада ривожлантириб бориш ва унинг

самарадорлигини янада оширишнинг интегратив асосларини яратиш муҳим аҳамиятга эгадир. Бу борада ўзига хос тадқиқотлар мажмуини яратиш тақозо этилади.

Шундай қилиб инновацион ривожланиш шароитида бошланғич таълимни интегратив ривожлантириш зарурияти ижтимоий аҳамиятга эгаллиги билан диққатни тортади. Бундай илғор томонлар [6] охир-оқибатда бошланғич таълимнинг ижтимоий аҳамиятини [8] янада юксалтиришга хизмат қилиш шубҳасиздир.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февралдаги «Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори. // «Халқ сўзи» газетаси 2020 йил 28 февраль сони.
3. Адизов Б. Организационно-педагогические условия совершенствования системы повышения квалификации учителей начальных классов. Ак Д. – Ташкент: 1990.
4. Гальперин П.Я. Гармонично развитие поколение – основа прогресса Узбекистана. – Т.: «Шарқ». 1998.
5. Педагогические основы формирования личности учащегося в средней общеобразовательной школе Республики Узбекистан на современном этапе. Сборник. – Т.: «Фан». 2005.
6. Педагогика фанидан изоҳли луғат. Тузувчилар Ж.Ҳасанбоев, Х.Тўракулов ва бошқ. – Т.: «Fan va texnologiya». 2009.
7. Сафаров Н.С. Прогрессивные идеи и опыт научной педагогики Узбекистана. – Т.: «Фан».1989.
8. Ҳамзаев Ҳ.Х. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларда ижтимоий фаоллик кўникмаларини шакллантиришга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш: Пед. ф.б.ф.д. (PhD) дис. автореферати. –Нукус: 2019.

РЕЗЮМЕ

Мақолада Ўзбекистоннинг инновацион ривожланиш босқичида бошланғич таълимни замон талаблари асосида ривожлантириш муаммоси ижтимоий зарурият эканлиги тўғрисида фикр юритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье высказано мнение о том, что проблема развития начального образования на современном этапе инновационного развития Узбекистана является необходимостью.

SUMMARY

The article considers the necessity of the problem of development of primary education at the stage of innovative development of Uzbekistan on the basis of modern requirements.

НАЖМИДДИН КУБРО ВА ПАХЛАВОН МАҲМУД ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТЛАРИДА ШАҲС ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИНИНГ ЁРИТИЛИШИ

С.У.Ходжаниязов – педагогика фанлари номзоди, доцент

Урганч давлат университети

Таянч сўзлар: тариқат, муршидлик, одоб-ахлоқ, ботинан, сўфий, увайсий, модарзод авлиё, мардлик ва поклик, қахрамонлик ва фидойилик, маърифат, жисмоний-руҳий қудрат, ахлоқий юксалик, ватанпарварлик ғоялари.

Ключевые слова: идеи сектантства, наставник, мораль, внутренняя связь, суфий, святой, отвага и чистота, героизм и благородство, просвещение, физическая и духовная сила, моральное величие, патриотизм.

Key words: sectarian ideas, mentor, morality, inner connection, Sufi, saint, courage and purity, heroism and devotion, enlightenment, physical and spiritual strength, moral greatness, patriotism.

Миллий маданий тараққиёт тарихидан маълумки, вужудга келган маънавий-ахлоқий онгнинг ўзгариши оқибатида ёш авлодни мафкуравий, ғоявий жиҳатдан химоя қилиш ва аждоқлар томонидан яратилган маънавий меросни ўрганиш бугунги куннинг долзарб вазибаларидандир. Аждоқлар таълимотларидан фойдаланиш минг йиллар давомида ижтимоий ҳаётнинг таназзулга учрашдан химоялаб келган. Хусусан, мутафаккирларнинг маънавий мероси таълим-тарбия жараёнида баркамол авлоднинг маънавий тафаккурини шакллантиришда асосий манбалардан ҳисобланади. «Фарзандларимизни мустақил фикрлайдиган, замонавий билим ва касб-хунарларни чуқур эгаллаган, мустақкам ҳаётий позицияга эга, чинакам ватанпарвар, комил инсонлар сифатида тарбиялаш биз учун ҳамиша долзарб масала ҳисобланади» [1:178]. Шу боис буюк алломалар томонидан илгари сурилган, авлодлар педагогик тараққиёти ва маънавий қиёфасини юксалтиришга қаратилган илғор ғоялар муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, Нажмиддин Кубро ва Пахлавон Маҳмуднинг педагогик қарашларини замонавий нуктаи назардан ўрганиш бугунги куннинг заруриятидир. Бирор мутафаккирнинг шахсияти, жамиятдаги ўрни ҳақида фикр юритилар экан, унинг қандай манбаларда зикр этилганига қараб, ким бўлганлиги тўғрисида ҳукм чиқариш мумкин. Яъни, масалан, Жомийнинг «Нафахот ул-унс», Навоийнинг «Насойим ул-муҳаббат» тазкираларида зикр этилган шахслар, шубҳасиз, мазкур асарлар моҳиятидан келиб чиқиб, авлиёлар қаторига қўшилади.

Машҳур шайх, йирик тасаввуф олими, халқ қахрамони ва оташнафас шоир Нажмиддин Кубро Хива яқинидаги ҳозирги Саёт қишлоғида туғилган. Унинг тўлиқ исми- Аҳмад ибн Умар Абулжанноб Нажмиддин ал-Кубро ал-Хивақий ал-Хоразмий. «Шайх валийтарош» - «Авлиёлар етиштирадиган шайх» номи билан шуҳрат қозongan бу улуг инсон тасаввуфдаги машҳур кубравия тариқатига асос солган. Бу тариқат аҳллари хуфий зикрни тарғиб этганлар. Кубравия таълимоти асосан Марказий Осиё ва қисман Эронга тарқалган. Ва кубравия тариқатининг шаклланиш тарихи, одоб-арқони, таълим-тарбия усуллари ҳақида аниқ тасаввур берувчи нодир манба ҳам, албатта, мана шу китоблардир. У манбалар ҳақидаги маълумотлар хилма-хилдир. Нажмиддин Кубро ислом аҳкомлари ва тасаввуф талабларини халқ ўртасида тарғиб қилиш билангина қифояланмай, ўзининг хатти-ҳаракати билан уни амалда ҳам кўрсатади. Тасаввуф намоендаси, мўғул галалари Хоразм тупроғига бостириб келганида у бошқа ўлкалардан келган шогирдларининг бегона заминда ўлиб кетишларини истамай, уларни туғилган юртларига жўнатиб юборади, ўзи эса шаҳар мудофаасига отланади. Муридларининг бирга кетиш тўғрисидаги таклифларига жавобан: «Мен шу ерда шаҳид бўламан. Менга Хоразмни тарқ этишга рухсат йўқ!» - дейди ва қўлига шамшир тутиб, қўлини тош тўлдириб, ёв қаршисига чақиди. Уларга тош отади, бир нечасини найза билан уриб йикитади. Душманлар унга камондан ўқ узадилар. Ўқлардан бири Шайхнинг кўкрагига санчилади. Шаҳид бўлаётган пайтда у